

Pražští žáci po deseti letech: profi-volba

Miloš Kučera

Pražská skupina školní etnografie a Katedra pedagogické a školní psychologie Pedagogické fakulty UK Praha

Úvod

Provedli jsme v r. 2002 repliku výzkumu z r. 1992, kdysi korunovaného dílem „Co se v mládí naučíš...“, nyní publikací „Pražští žáci po deseti letech“ (Ped F UK, v tisku). Data jsme získali někdy týmiž metodami, většinou v týchž školách, vždy na stejné téma (viz příspěvky kolegů na konferenci).

V mé osobě jsme se vrátili k profi-volbě, zkoumané kdysi ve Staré Zelené škole, jež byla nyní porovnána s Novou Zelenou (napůl s týmiž třídním učitelem) a s Novou Hnědou: ta poslední byla použita pro kontrolu historického faktoru sociokulturním faktorem (je v něm řádově niž než Zelená škola). Data Zelených škol, Staré i Nové, pocházela od dělených skupin tzv. studentů a non-studentů, zatímco Hnědou třídu většina nejtýpějších studentů opustila po 5. r. pro „dlouhá“ gymnázia (G).

Srovnáním škol jsme se pokusili o stanovení některých *antropologických konstant* versus *historických změn* profi-volby, a to v různých psychologických a sociologických aspektech.

Předložený text má tři části.

Výsledky, získané ze statistiky či z počtů jsou někdy bezpečnější více, někdy méně, protože zacházíme s malými čísly, která navíc netestujeme na významnost, ale jen porovnáваме percentuálně. Tento nedostatek se snažíme kompenzovat křížením (triangulací) výpočtů a hlavně racionalitou: zda čísla zapadají do širší logiky vysvětlení. Někdy bohužel ani srovnání v daném hledisku provést nemůžeme, protože nová data byla sebrána jiným postupem než v r. 1991-2, v údobí, od něhož bychom chtěli zjistit nastalé změny.

Následuje partie *doporučení*, míněných ovšem velmi volně a majících spíše charakter komentáře k vybraným bodům z výsledků.

Poslední partii je *dovětek*, který využívá znalosti, získané z nejnovějších rozhovorů se žáky Hnědé školy po roce jejich pobytu ve středním školství. Tyto nové poznatky jsme nechtěli rozpustit přímo do partie výsledků, protože by to rušilo symetrii při srovnávání škol.

Některé výsledky

Některé historické změny byly známy před výzkumem; ale ne všechny jejich dopady:

Odchází se na dlouhá G: přinejmenším v Hnědé to vedlo k úpadku intelektuální atmosféry na 2. stupni; žáci dělali pokrok ve svých koníčcích, ale ne ve školní látce.

Podobný efekt má známé nahrazování zkoušek prospěchem: ten si žáci hlídají po kouskách, místo aby se naučili zvládnout penzum celé disciplíny. Vyhýbají se tím také rozhodujícímu testu, určitému rituálu, který je odsouván na pozdější období, jako je maturita (?) a také udělat zkoušky z OA na VŠ (i když to bude obtížnější než z G). Ale možná k podobnému testu ani nedojde a VŠ ambice bude opuštěna (viz též Dovětek).

Napomáhá úpadku učení též nabídka nových soukromých škol, které podle výchovné poradkyně přijímají bez zábran, nebo též rozšíření rejstříku podobného, někdy únikového typu jako OA, a sice školy poštovní, veřejnoprávní a veřejnosprávní? Pak je možné, že tato nabídka odčerpává v některých případech dívky, ale i chlapce, kteří by jinak šli tradičnější cestou na učiliště do dělnických profesí (teď si raději udělají, často na přání rodičů, lehkou maturitu).

Zpět ke zkouškám: není současná větší obava (ale jak víme, že je větší, když dřív nešlo zkoušky odmítnout?) spíš podmíněna nějakou hlubší psychickou změnou dětí a rodičů? Půjde ale o změnu opravdu v psychice, a nikoli o dost vnější změnu pravidel, když dřívější žáci měli k dispozici druhou šanci, zkusit to z devítky? Nicméně nám vyšlo, že současní žáci v Hnědé a Nové Zelené rodičům častěji odmítají, aby je viděli jako své malé zázračné děti. Možná je ale škoda, že se toto jinak pozitivní odmítnutí vyjadřuje právě odmítnutím školy: ale jak jinak, v čem jiném by se mělo vyjádřit? Diferenční sebevymezení se musí odehrát na něčem pořádném, ne na rozdílu ve značce cigaret!

Toto odmítnutí imaginární identifikace rodičů je ovšem někdy patrně provázeno i nejistotou v symbolické identifikaci, tj. des-identifikace ještě nemohla být dotažena, což asi vede i ke zranitelnosti, ke

kolísání sebeobrazu (viz zbytečně bezpečné, nízké ambice¹), kdy se imaginární identifikace už nemůže dětsky opřít o záruku od rodičů a ještě ne o sobe, resp. ani ne o širší běžné a objektivní srovnání s vrstevníky (viz též Dovětek o adolescentních kamarádstvích a o údajnou rozmanitostí spolužáků jako nových identitních oporách).

Další historický psychický posun spočívá v tom, že současné děti mají o rok víc času na to, aby se v rámci „realismu“ postpuberty posunuly od svých pubertálních voleb, často tzv. reaktivních výtvorů – na druhé straně, ty někdy jednak přetrvávají i dál a jednak i dříve byly likvidovány buď spontánně nebo díky autoritativnímu tlaku rodičů (takže nakonec zde větší kvantitativní rozdíl pro definitivní volbu mezi dřív vs. nyní nenacházíme (k dalšímu osudu těchto často vzdaných voleb viz opět Dovětek).

Jde přitom opět o jen vnitřní projev známého vnějšího parametru, jímž je starší věk dětí, volících si povolání vždy z 9., a ne z 8. třídy? Jinými slovy, kdyby dostaly dřívější děti o rok víc na dozrání, chovaly by se stejně jako ty současné? Patrně ne vždy, zdá se totiž, že dřívější role otců byla celkově silnější: ti navíc, využívající opět vnějšího faktoru, a sice ideologie či víry společnosti v podnikání, mohli především svým synům (ambivalentně) nabízet povolání jako pokračování rodiny či návrat do ní prostřednictvím rodinné firmy, bez drsných šéfů, kteří by chlapce šikanovali. Také mezi současnými třídami Hnědou a Novou Zelenou panuje rozdíl v určité samostatnosti dětí, daný zřejmě sociokulturně: např. je zde asi menší tlak rodičů, z nichž dominují matky, které ovšem často nemohou vyzvat k následování svých příležitostných profesí, a málokdo z rodičů pak k reprodukci G (některé matky zde, ambiciózní a vitální, jsou dobrodružnější než jejich zatím dost konformní potomci, zejména z řad děvčat).

Prozatím jsme prezentovali jen dopady dost vnějších a téměř předem známých aspektů. Přejdeme k nezávislé expozici vlastních zjištění, kde se budeme dál soustřeďovat na problematiku vztahu rodičů a dětí v profi-volbě:

Tam, kde nyní neodešlo příliš dětí na dlouhá G (a sice v Nové Zelené), tam se zvedla středoškolskost, a to zejména volbami chlapců, kteří tak dohánějí dívky; je to také díky přibližování non-studentské poloviny ke studentské.

Dominantou volby dívek je OA, chlapců *elektro* od SŠ po OU (zůstává z minula).

Historicky narostl rozhodující význam prospěchu, ale jen v případě velmi špatných známek (průměr kolem a nad 2,00); v Zelené škole se prospěch zlepšil.

Na straně rodičů došlo v Zelené hlavně k nárůstu SŠ u otců (podíl otců a matek se tak přiblížil k rovnováze). Přitom se ale ukázalo, že sám SŠ-otec např. nestačí k produkci VŠ-ambice dítěte, zatímco matka častěji ano: ta se asi stará o vzdělání dítěte intenzivněji (ne při SŠ, ale při VŠ otců a matek je poměr zhruba stejný).

Z reprodukce vzdělávací dráhy se vyjádříme právě jen k VŠ-ambici (pro SŠ je situace obdobná). Dědění dráhy se historicky zeslabuje; mezi chlapci a dívkami je v rámci celého souboru, tj. antropologicky, rozdíl: dívky akceptují VŠ-dědictví více a současně jeho absenci chtějí i více překonat, přičemž historicky narostla zejména VŠ-ambice dívek bez tohoto zázemí (uskutečňují nějaký revanš za své matky?).

Nemáme jasnou představu, jak se změnili rodiče z r. 1991/2 vůči těm z r. 2003, a můžeme se jen dohadovat². Zdá se, že role matek narostla a role otců se zmenšila: matky, i když dělají někdy nejnižší, příležitostné práce, vstupují do profi-volby častěji, jiné jsou zase aktivní ve změnách vlastní profesní dráhy. Celkově jsou různé rekvalifikace častější než dřív, i když už nejsou vždy vedeny vidinou podnikání. Speciální antropologickou konstantou je snaha chlapců rozvedených matek vyvázat se *nebezpečnými a vzdálenými misemi* nebo se alespoň jako ostatní hoši, volící identifikační pól, přihlásit do isosexuálního mužského spolku *automechaniků*, zatímco maminky by je raději viděly jako pro-rodinné *kuchaře-číšníky*.

Obecnější tematické bloky profi-volby (*ekonomie, technika, umění a vzdělání* jako takové) jsou reprodukovány nejčastěji a zhruba stejně v Nové a Staré Zelené škole, nejméně v Hnědé (nabídka přitažlivých profesí rodičů je zde trochu menší a des-identifikované děti volí poměrně často podle vlastní sublimace). Konkrétní profese, kde se téměř přebírá rodinná tradice, se nejvíce dědí ve Staré Zelené – viz též představu rodinných firem (současné děti už podnikat téměř neplánují).

Co se role rodičů ne jako reprodukce, ale už jako interakce s dětmi týče, asi nejsamostatnější jsou v rozhodování děti z Hnědé školy, jež jsou také nejméně často pod vlivem rodičů, nedostávají se s nimi moc často do sporu a spíš ho vyhrávají. Ve Staré Zelené jsou děti velmi málo samostatné, často pod vlivem rodičů a

¹ Zdá se, že obava ze zkoušek nebyla často oprávněná, protože kdo musel zkoušky absolvovat, byl docela úspěšný.

² V souboru bylo v tomto ohledu výjimečné vyjádření jedné žačky, která otce označila za člověka staršího a za osobu vlastně téměř minulé doby a režimu.

ve sporu s nimi nejméně – navíc ho ještě málokdy vyhrávají. V Nové Zelené jsou samostatnější než ve Staré, ale pod častým vlivem rodičů a ve sporu s nimi nejčastěji ze tří tříd, přičemž ho docela často i vyhrají.

Antropologicky konstantně se rodiče snaží, aby dítě mělo vyšší a širší vzdělání, zatímco děti mají tendenci postupovat opačně, tj. vstupovat na stále nižší instituce, jen když udrží svou specializaci. Historicky je toto přání rodičů stále častější, ne ovšem tak masivně v nižším sociokulturním prostředí (ne tolik v Hnědé třídě).

Riziko této nižší cesty dětí při specializaci spočívá v minutí jádra profese: počítače jen opravovat nebo prodávat místo je programovat. Nižší cesta při snaze pokračovat na VŠ (často OA místo G³) dělá dojem úhybného nakládání s časem (pak se budu učit, teď ne; VŠ zvládnou, G ne). V obojím případě se objevila asi zbytečně nízká volba (a někdy jí bylo ihned, ne po roce, litováno: „měl jsem jít na těžší školu“).

Antropologickou konstantu představuje ontogeneze profí-volby v jejích hlavních rysech:

Volby dělíme (činíme to často velmi spekulativně) na čisté sublimace, na tvorbu symptomu podle symbolické identifikace s rodičem (a též příměs v imaginární identifikaci, tj. s ideálním já) a na reaktivní výtvar, ambivalentně vyjadřující nějakou pudovou tendenci a současně obranu proti ní.

Typické skupiny profesí se zmíněným pravděpodobným nábojem se pak zdají vyskytovat v pěti údobích psychosexuálního vývoje: 1. v uzavírání oidepského konfliktu hlavně na konci MŠ a v 1. třídě ZŠ – různé, relativně čistší sublimace jako *pilot* a *kosmonaut* u chlapců, reaktivní výtvar nebo identifikační symptomy jako *policajt* u chlapců, *zvěrolékařka* a *zdravotní sestra* nebo *učitelka* u dívek; *herečka* a *zpěvačka* pak za silné příměsi imaginární identifikace; 2. v období latence – spíše sublimace, tažené zvědavostí, jako např. *potápěč*, *archeolog* (u obou pohlaví), u chlapců již *počítače*, u dívek často *prodavačka* asi s identitním (co má pro mě cenu, co měnit – u chlapců ve sbírkách) a s identifikačním (rolovým) aspektem; 3. v morální prepubertě (od 4. třídy) – jednak asi s reaktivními výtvar v polaritě (*policista* vs. *gangster*), jednak (podle M. Rendla) profese, nabitě slávou v imaginární identifikaci (*sportovec* a *herečka*, *zpěvačka*); 4. v pubertě s vrcholem v 6. a 7. třídě – často jakýsi návrat některých reaktivních výtvarů z Oidipa jako *zvěrolékařka*, *zdravotní sestra*, u obou pohlaví *policista*, nověji *servírka*, *masérka*, regulující nějak probuzenou sexualitu, dále identifikačního významu nabývající (a spíše z latence pocházející) *automechanik* vs. *kuchař/číšník*; 5. v „realistické“ postpubertě od 8., někdy 9. třídy – někdy odbourávání pubertálních voleb a někdy i zpětné převládnutí starých, koníčkových sublimací nebo stržení reaktivního aspektu z volby kompromisem, resp. sublimačním, zduchovňujícím posunem (místo *tanečnice* pózující vpředu *návrhářka* v pozadí).

I jednotlivé třídy lze – v hrubosti až zkrlesleně – charakterizovat uvedenými psychologickými pojmy: sociokulturně nejnižší Hnědá je poměrně silná sublimacemi za des-identifikace od rodičů a za odvrhávání některých pubertálních voleb, přičemž imaginární identifikace se zde projevuje spíš v podceňování se; Nová Zelená se vyznačuje právě rozsáhlou imaginární identifikací, která je zde navíc přítomna i v podobě všemocné expanzivnosti (fantasknějších nápadů); pro Starou Zelenou byla typická velmi silná symbolická identifikace s rodiči, kde některé sublimace (u nejmenších chlapců) snad ještě ani nebyly pořádně zasaženy pubertou a kde byla dost přijímána imaginární představa rodičů o dětech.

Není ale takový popis tím nejbanálnějším klišé? A sice: sociálně zocelené děti si jdou za svým, autentické jak romantizovaní Nezvalovi proletáři; budoucí rádobí elita je fanfárónská, ale jsou to nepevní mamínčini mazánci; a dřív, jó dřív, to ještě držela rodina pohromadě, a táta se synem a máma s tátou, však taky táta, vzteklej táta, to byl holt někdo...

Některá doporučení

Praktické komentáře k průběhu profí-volby adresujeme (spíše než rodičům) škole, která byla i místem výzkumu, byť víme, že její reálná role může být jen omezená a že je nesmyslné požadovat od ní vše.

Zdá se že v rovině informování nemají rodiče a žáci problém: poučují se úspěšně v brožurách seznamů škol, které slouží jako inspiromaty (tahle škola, podobně jako jméno z kalendáře, by člověka nenapadla) a též jako indikace pro vyšší, zejména nižší cesty vedoucí k analogické speciální destinaci (elektro na OU místo na SŠ). Co by se ale mohlo ukazovat klientům více, jsou zákonitosti průchodu systémem, zejména pro dostání se na

³ Občas asi i někteří rodiče OA místo G podporují ve snaze, aby dítě bylo už po SŠ „něco“. Také samozřejmě existují i velmi autentické volby OA, opravdová touha vzácněji buď po *kšeftu* (nemíníme pejorativně) nebo častěji po *kanceláři* a *styku s lidmi*.

VŠ (vždy z G pravděpodobněji než z OA), a pak možný konečný rozdíl tohoto průchodu: zachová se jádro profese při snížení cesty? Co když se žák OU nenaučí počítače programovat, ale jen hrubě opravovat? Ještě výrazněji: *malíř pokojů* nebude nikdy ani *malíř* ani *architekt*.

Samo zahlédnutí profese při návštěvě instituce není možná podstatně jen nyní, na konci 8. a na začátku 9. třídy, ale jako imprinting už většinou a výrazněji v období latence: tehdy by se možná měly exkurze často dělat. V postpubertě má „názor“, flash do profese někdy až odstrašující účinek – čehož by šlo patrně využívat k odbourání některých nepříliš zralých pubertálních voleb (ale pro budoucí vztahy s dítětem je asi lepší nechat ho jednat podle svého, než aby celý život litovalo, že se nechalo zmanipulovat).

Je asi vhodné, aby žáci dělali častěji přijímací zkoušky než se dostávali na střední školy „na prospěch“. Je možné, že by při přípravě byli strženi i nějakou oblastí školní látky častěji než dosud. Asi by se měly zkoušky trénovat nanečisto. Současně s tím by děti měly být varovány před odmítnutím zkoušky a slibováním si, že později, na SŠ „zaberou“, aby se dostali na VŠ. Taktéž je vhodné, aby rodiče dokázali nabídnout dětem jinou možnost des-identifikace se od nich než je snížení ambice, odmítnutí údajného přeceňování jejich schopností rodiči.

Problém je s intelektuálním ovzduším na školách po odchodu žáků na dlouhá gymnázia a při nástupu puberty. Škola děti baví čím dál méně a zůstávají v ní stále déle: přitom je ale prodloužení doby dobré k odbourání některých pubertálních voleb a k vyvázání se z vlivu rodičů na rozhodnutí. Sama hlavní výuka se uzavírá podle našeho cynického přesvědčení možná v 5., v zásadě ve 4. třídě: to nejintelektuálnější, čistý kód gramotnosti v podobě trivia⁴ byl zvládnut v prvních školních letech; k tomu se přidá „algebra“ v širokém slova smyslu, tj. operování se vzorci a dosazování do nich v nejrůznější podobě, nejen v matematice, ale i v češtině, chemii, případně cizím jazyku (tento materiál nebývá ovšem příliš využíván); posledním učeným obsahem je jazyk sám, lexikální zásoba, gramatika a celkové vyjadřování, které v příznivějším případě získá nové parametry z psaného stylu – toto obohacování probíhá přirozeně i na 2. stupni. Ten, i když školní, je syčen především individuálními a v zásadě mimoškolními koníčky. Právě s nimi by se mělo operovat v několikerém směru.

Máme zde jednak velký zájem kluků o počítače. Mým prvním sklonem bylo varovat před přeceňováním tzv. počítačové gramotnosti. Nicméně se ve výzkumu ukázalo, že může jít o stejně ranou a autentickou sublimaci jako zájmy umělecké, řemeslné, jinak technické nebo sportovní.⁵ Přítomností kódů se může výborně vázat na školní „algebru“ (a někdy dokonce plnit určitou identifikační funkci v pubertě: počítač jako údajně jediné stvoření, co Vaškovi rozumí; k vývoji viz Dovětek). Asi je ale vhodné spojovat gramotnost uvnitř kódů i s formulováním napojení těchto kódů na přirozený jazyk, vymezující filozofii počítače a sloužící k meta-analýzám jakoby intuitivní činnosti. Podobně je vhodné pro umělecké profese, ty nejšťastnější volby, ukazovat, jak vyžadují jazykovou konceptuální práci, referování o tom, co dělám, i ústní prezentace vlastního díla publiku.

Ideální je, když žák sám zjistí, že potřebuje pravopis, jako jedna z našich dívek, která se ho v posledním roce učila tajně pod lavicí (aby nedělala chyby ve svém tvůrčím psaní). Jinak je ovšem patrně vhodné koníčky žáků tak od 7. třídy mapovat a ukazovat jim souvislosti ke školní látce, resp. to, co by ještě potřebovali a co škola také učí. Zde by asi stálo za to uvažovat o nedávno ještě módním, nyní už méně zmiňovaném *projektovém vyučování*: podle našich znalostí psychického vývoje by na 2. stupni bylo vhodnější než u dostatečně motivovaných a vlastně s abstrakcí si vystačících mladších dětí.

Intelektualizaci nahrává do určité míry také „realismus“ postpuberty, který v některých případech buď vrací do centra zájmu dítěte jeho původní koníčky, nebo někdy pubertální volby (např. *zdravotní sestra, zvěrolékařka, masérka, tanečnice, policista*) nahrazuje novými a někdy jakoby zduchovňuje, tedy dál sublimuje (např. *spisovatelka, novinář, lingvistka, návrhářka, právník, psycholog*): je nápadné, že se zase objevuje několik profesí „papírových“.

Dovětek: po roce střední školy

Zde se opíráme 16 rozhovorů z června 2004 pouze se žáky Hnědé školy, celkově sociokulturně nejnižší (ale jinak velmi pestře namíchané jednotlivci) a považované i mými kolegy za „starší“ než jejich žáci (od pohledu).

⁴ Gramotnost představuje nakonec nejzřetelnější a nejčistší sublimovanou činnost, jak jsme po ní volali v rovině profesí.

⁵ Z psychologického hlediska představuje *učení se počítačů* jeden z největších balíků kognice, který mladí muži zvládnou; antropologicky a sociologicky je obdivuhodné, že se to většinou děje přes neformální zájmové skupiny, cestou *grass-roots*, kdy se navíc sdružují a organizují fandové nejrůznějších oborů.

Výsledná situace je interakcí nových sociálních podmínek a psychických tendencí a tenzí. Nejobecněji řečeno, interakcí došlo k přechodu z *postpuberty do adolescence*. Nebyla však přítom ztracena stará ani nalezena nová harmonie⁶: vedle nezvládnání nové školy (doučování, reparáty, propadání, zanechání studia) přibylo krizových jevů somatických (nemoci, únava, spání po návratu ze školy), psychosomatických (série nemocí dýchacího ústrojí, operace), sociálně a psycho-patologických (možná brání lehčích drog, někdy vyostření konfliktu s rodiči, spontánní – a velmi moudré a introspektivně přesné – návštěvy u psychiatra); způsobů jejich řešení ovšem přibylo také. Dělá to dojem, že krize latentní, držaná pod pevnou vnější kostrou základní školy jako u želvy, propukla nárazem o realitu do manifestní, ba akutní podoby: identita přestala být chráněnou.

Většina žáků ve zpětném pohledu ostatně naznačuje nějaké předržení na ZŠ a údajnou „ponorku“ při scházení se za slavnými iniciačními paneláky. To neznamená, že by na starou ZŠ a na staré kamarády žáci zanevřeli: vzpomínají na minulost v dobrém a rozhodně jako na „lehčí“ období učení i života, občas ZŠ navštěvují (při neúspěchu na SŠ z pragmatického důvodu: obdržet zde novou přihlášku pro druhý pokus); mezi kamarády se občas udělá nový výběr (na základě nového stavu identity), ale vybírá se téměř častěji ze starých než z nových spolužáků (ti se všichni rozjíždějí po skončení školního dne domů, do starého spádového území ZŠ). Nostalgie překračuje průměr jen v případě Pavla: ten po angínách a spále v nemocnici končí *automechanika* ze zdravotních důvodů (v pololetí propadal) s tím, že do téhož oboru⁷ nastoupí v budoucím novém bydlišti mimo Prahu – koupí si motorku a bude jezdit za starými kamarády, s nimiž nyní tráví celé dny hraním fotbalu a vracením se za „paneláky“: signifikantní ovšem je, že těmito kamarády nejsou jeho bývalí spolužáci, ale o rok mladší současní devátáci, ještě aktuální žáci ZŠ, mezi nimiž si našel i dívku.

V době konání rozhovorů nebylo ještě o osudu některých interviewovaných definitivně rozhodnuto. **Lenka** končí (patrně bez propadnutí⁸) na veřejnosprávní škole pro EU, kam šla na naléhání rodičů: podařilo se jí prokázat jim, že tam být nemůže, že z ní nebude „kancelářská myš“⁹, a odchází na *kuchařku-servírku* s Míšou, svou blízkou kamarádkou; **Míša** končí *cukrářku*, kam se dostala ve vleku Veroniky, musela by se moc učit a vstávat ve čtyři na praxe, což by zvládla, ale jen kdyby ji to bavilo, raději půjde na druhý pokus na *kuchařku-servírku*, teď ve vleku Lenky; mladistvá maminka, které se v dceři vidí jako ve své mladší podobě, a to spíš v podobě profesionální ženy než v podobě nositelky nějaké rodinné profese, jí k tomu dává podporu; **Veronika** chce vytrvat na *cukráře*, ale jen když se jí podaří vyhnout se reparátu, kde se bojí ponížení (a sloučení učilišť: budou „namyšlení“); s pomocí zvenčí přišla výchovná poradkyně ze staré školy, Veronika sama si pod odchodu Míši našla oporu v nové kamarádce, s níž by se případně přemístily jinam; nejraději by se dostala z kuratery babičky; **Petr** možná propadne po dlouhých absencích a bude opakovat první rok *truhláře*, oboru, vůči kterému nemá, zdá se, ani moc proti ani moc pro; po drsném srovnání do latě otcem se chce „jenom vyučit a nedopadnout špatně, jako nějaký dementi“; **Tomáš** nechává *mechanika elektromechanických zařízení*, který byl na něj příliš těžký a za pomoci maminky, která nemluvného a téměř nemluvícího chlapce chrání, odchází na *kuchaře-číšníka*, na stejné učiliště spolu s dávným kamarádem Kamilem (ten kdysi propadl, nyní Tomáše dohnal); **Kristýna** se na OA drží, doučování matematiky pomohlo smazat pololetní pětku, teď se ale bojí, že nedožene potřebné lekce, „level“ v psaní na stroji; stále lituje, že nezkusila *zdravotní dietní sestru*, ale OA chce dodělat a pak jít pracovat do cestovky; **Pavla** po dlouhých absencích dohání látku a lekce na OA, prý je na ni strašně těžká, neumí se učit, přitom jí vždy záleželo na dobrých známkách; neví, jestli VŠ někdy dosáhne; připadá si osamocená; **Simona** si opravila pololetní pětku z literatury a na OA vydrží; nejvíc se stýká se svou oblíbenou Míšou, i když ta už s Lenkou směřují jinam; byt' žije některými rodinnými starostmi, uchovává si představu vzdělávací kariéry a trvá na právnické fakultě; **Vašek** na *výpočetní technice* jako *mechanik elektrotechnických zařízení* lituje, že na oboru není víc počítačových předmětů (viz výše poznámku o minutí jádra profese klesáním ze SOŠ na OU), ale jinak střední stupeň (OU) považuje jako jeden z mála za „10. třídu“; přitom je vyděšen vlastní laxností při opravování si známky¹⁰; přemýšlí, že si udělá maturitu navíc; i když se nezdá být ještě úplně des-identifikován, jeho psychická pohoda se zlepšila: byt' silně moralizuje na adresu svých kouřících, pijících a fetujících známých, už konečně začal po 9. r. zas chodit ven a počítač už není jeho jediným partnerem – prožívá dost blízké, téměř každodenní kamarádství se jmenovcem Václavem; **Lukáš**, Vaškův konkurent a bývalý kamarád se dostal o stupeň výš, na *informační technologie na SOŠ*; stejně jako Vašek

⁶ Jak se to pěkně pojmenuje a lehko řekne: „postpuberta přešla v adolescenci...“

⁷ Obor ho v rovině „dělání rukama“, „hrabání se v autech“ velmi bavil. Ne ovšem učení a ne noví spolužáci.

⁸ Propadala v pololetí, ale bez zlepšení známek by ji rodiče nedovolili udělat si piercing (jaký nosí její oblíbená Míša)

⁹ Rodiče jsou přitom docela dobrodružní: matka je policistka (býval učitelka MŠ) a ve své druhé identitě jsou s otcem kluboví motorkáři.

¹⁰ Opravování si známky je instituce, která je na středním stupni pro žáky otázkou života a smrti; jsou k pláči vděční každému profesorovi, který jim příležitost poskytne.

nesnáší neoborné předměty¹¹, ale jeho rejstřík je víc omezený, dětsky monomanický: je to koníčkář, který má i všechny své kamarády jen jako hráče na internetu (sám zde organizuje klan), o dívkách se vůbec nezmiňuje; prospěch ujde; **Michaela** drží solidní prospěch na OA, horší než na ZŠ, ale doufá, že v druháku bude už zvyklá se učit; VŠ (zemědělkou) vzdává, ani už není fánynkou do koní; rozešla se po dvou letech s Petrem, kterého nedokázala uchránit před „problémy“, navíc cítila (už v 9.třídě), že chce být volný; sama je v relativně dobrém psychickém stavu; **Karolína** prochází s velmi dobrými známkami *střední integrovanou školou poštovní* stejně jako předtím základní školou za intenzivní podpory matky a jí naplánovaného režimu a životosprávy, chválí si nové spolužáky, vyhýbá se klukům a připravuje se na doučování z matematiky na podzim; těší se na práci v kanceláři; **Pavel** (viz výše) navzdory nechuti k učení a touze po vlastní dílně ještě stále naivně a dojemně plánuje vyšší vzdělání: „Abych udělal něco pro mámu, furt chtěla, abych šel na tu vysokou...“ (chtěla prý z něj „kravaťáka“); **Radim** se nechce pro budoucnost spokojit s *číšníkem* z OU, ale chce si dodělat maturitu na hotelovce a pak si otevřít klub nebo bar; navzdory dobrým známkám ho učení vůbec nebaví, raději má praxe následované brigádou, kde si vydělá na věci vždy co nejvyšší kvality a nejnižší ceny; má řadu nových známých ze školy i z posilovny a tělocvičny; naposledy o dívku se zajímal o Pavlu před rokem a půl; **Linda** je poměrně úspěšná na veřejnoprávní akademii, kde ji těší, že už má neoborné předměty skoro za sebou a teď ji čekají ty, z nichž některý by mohla studovat na VŠ (psychologie, sociologie, ekonomie, právo); na svůj život na ZŠ pohlíží velmi sebekriticky a vnitřně přijala matku, ba je jí vděčná, že ji honí do učení; jediná vedle Kristýny (ta už několik let s o dost starším chlapcem) chodí trvale a intimně s klukem, s vrstevníkem, s nímž plánuje společnou dovolenou jako třeba Míša s Lenkou (v isosexuálním přátelství) – i Pavla o ní tvrdí, že se změnila (k lepšímu); **Václav** si velmi oblíbil *malíře interiérů* jako profesi (tj. odborné předměty a hlavně praxe), ne spolužáky na OU, které od šikany drží jen hrozba vyloučení; spíše neduživý autor stolních her adaptuje je někdy s velkým a přitažlivým Vaškem, na kterého se doslovně upnul, pro počítače; kluci sdílejí i další koníčky a tráví spolu volný čas.

Na základě telefonátů a informací z druhé ruky: jak se dalo očekávat, daří se dobře dvěma šťastným¹² umělkyním (*textilním návrhářkám*), naopak *aranžérka* Lucka skončila; David má jako *mechanik elektrotechnických zařízení* potíže s prospěchem; vždy školně adaptovaná Eliška se udrží na OA, ale snad chce změnit zaměření.

Co obsahují zmíněné osudy pro naše dosavadní výpovědi o profi-volbě jakožto životní (identitní) situaci? Z hlediska **učení a kariéry**: většina žáků považuje střední stupeň za nesrovnatelně těší, a většina též lituje, že se na ZŠ víc neučila; jednak si myslí, že znají míň než jejich noví kolegové a musí tedy látku dohánět, jednak mají pocit, že se neumějí učit a že se musí tedy naučit i to, včetně získání zvyku svůj odpor, únavu a nechuť přemáhat; že učení bude tak těžké, většina nečekala; podle Michaely z OA jsou na tom líp ti, kdo dělali přijímačky a všechno se museli naučit: to podporuje náš názor (viz výše).

Tento náš názor o testu, kterému se vyhnuli někteří nadaní žáci a žákyně i za smutnou cenu jít níž, než kam by stačili, musíme ovšem současně částečně revidovat nebo přinejmenším doplnit. Zdá se, že velkým a dost zatěžujícím testem je pro žáky už sama střední škola se svým novým a přísným režimem, kdy v pololetí velký počet dětí propadá a zbytek jsou vystrašení, že i kdyby se na škole udrželi, maturitu napoprvé neudělají. OA nám připadala pro řadu dívek úniková a jako předstupeň pro VŠ nevhodná: ale zatím (situace se možná po adaptaci upraví) si jich většina přeje nejprve dohnat zameškané kursy a opravit si letos známky, pak někdy odmaturovat: na VŠ proto některé přestávají myslet.

Signifikantní je zájem o odborné předměty a nezájem o pokračování předmětů v linii ZŠ, což se netýká jen učňů s jejich vyznáváním praxe a manuální práce, ale i studentek OA nebo Lindy na veřejnoprávní škole: což je asi znamením, že ZŠ svou obecností dětem už opravdu nestačila podpořit koníčky nebo potenciální zájmy, a že navíc volba profesního zaměření vyhovuje. A opravdu často ano – ale často také ne. Žáci se sice většinou smířili s tím, že jejich pubertální volby nebyly naplněny nebo samy ztratily část své přitažlivosti (*policajt* Petra a Lenky, už dříve *zájem o koně* u Michaely, částečně i *zdravotní sestra* Kristýny), ale některé přesto na zvoleném oboru nevydrželi: buď nestačili (Tomáš) nebo neměli dostatečný zájem (Míša) nebo obojí; Lenka chtěla pro rodiče udělat pokus, ale schválně ho zkazila.

Vůbec vystupuje skutečněná profi-volba v 9. r. jako pokus, první rána, kdy se teprve se zpožděním, až se cílený objekt dožene, uvidí, jestli nebude potřeba mířit ještě jednou. Nijak maloměstští rodiče některých dětí jsou k nim v tomto ohledu docela tolerantní a vstřícní.

¹¹ Důvod odporu k předmětům založeným na čtení a na mluvení na jeho základě spočíval u obou chlapců v dyslexii, byť lehčí formy: u Vaška šlo u nedidiagnostikovaný povrchový typ s velkou únavou (i při čtení v duchu), u Lukáše o hloubkový typ se špatným pravopisem a už předtím se špatnou výslovností.

¹² Umělecký zájem měl na jejich rozpoložení dobrý vliv již na ZŠ.

Z hlediska **vztahu k rodičům**: profi-volba je první pořádná příležitost říci, že už nejsem dítě a že můj život je můj, proto už asi samo vyjednávání nutilo odkrýt karty a tak přispělo k manifestaci adolescence (nebyl to jen režim na střední škole, který krizi spustil). Des-identifikace ovšem u všech zdaleka ještě neproběhla a právě v ní se děti nyní celkově velmi liší, na škále od broučka, znehybněného rodičovskou úzkostí, k rebelovi, neuvědomujícímu si s čím nesouhlasí, až po téměř dospělé osobu, s rodiči vyrovnanou, kvit.

Většina rodičů jako by byla méně malicherných: už nebazírují ani tak na jednotlivých dobrých známkách jako celkově na tom, aby hlavně dítě školu dodělalo. I když velká část dětí musí ještě zachovávat pravidla návratu domů, jsou jim dovolovány jiné zakázané věci: hodně jich zdůrazňuje jako symbolický moment, že už jim rodiče nezakazují kouřit nebo to aspoň vědí, a nic s tím nedělají; málokdo si ovšem před rodičem, hlavně otcem, zapálí.

Je dobře, že si řada dětí začíná na brigádách trochu vydělávat a získává tak další bod pro svou samostatnost (bohužel to dělají nejméně ty nejméně samostatné a nejvíce takový Radim, pro něhož jako by značkové zboží bylo hlavní identitní oporou).

Několik by jich bylo zvědavých na „intr“ a jeden platonicky přemýšlí o vlastním bytě.

Z hlediska **vztahu k vrstevníkům a partnerům**: většina žáků s velkou úlevou prohlašuje, že byli novými spolužáky skvěle přijati (jako by si neuvědomovali, že se zpočátku báli přece *všichni*), a to dokonce vyššími ročníky; vyloženě nespokojen je jen Václav (s fyziognomií oběti), moc si s ostatními neporozuměl Pavel a dva dlouhé měsíce se nikdo nebavil s normálně společenskou Kristýnou (seděla sama, její spolužáci do třídy vstoupili po dvou, po třech): jinak je popis „všichni se baví se všema“ (s tím, že na základce to tak ke konci nebylo) tím nejčastějším. Nové třídy ani jejich podskupiny zatím nepodnikají moc společných akcí a jen občas mezi žáky vzniká větší kamarádství.

Hlavní funkcí nových spolužáků je ukázat různé společenské mládežnické *styly*, jejich rozmanitost: ta je ve skutečnosti možná dost malá, jde o zejména o hip-hop vs. něco jiného, podle Vaška, který je i s řadou jiných v úžasu nad touto údajnou pestrostí ve srovnání se základkou: vtip je asi v tom, že jednak děti nepocítují nátlak na konformismus jako u spolužáků na základce (kde nechodit za paneláky mohlo být pocíťováno jako marginální pozice), jednak zde možná dostávají příklad i volnějšího chování k autoritě (není příkazem jen ničit si zdraví, provokovat a strašit rodiče, je možné být i bez konfliktu). Na stylu není podstatná rozmanitost, ale že ho lze nosit, přimknout se k němu nebo ho aspoň citovat.

Celkově se rozšiřuje síť známostí, a to nejen díky novým spolužákům, ale i díky většímu vynucenému nebo tolerovanému pohybu dětí fyzickému (dojíždění do jiných míst Prahy, možnost chodit ven do hospod, internetových kaváren, tělocvičen a hřišť apod.), ale výrazně i virtuálnímu (Tomáš si našel holkou v Berouně prý díky Václavovu chatování s dvojicí holek): tím bezesporu roste i ona rozmanitost, rejstřík typů, nejrůznějších kombinací světónázorů a zprostředkovaných kulturních informací.

Částečně sem patří i noví profesori a mistři odborného výcviku jako dospělí v jiné pozici než dosud: zde se našlo několik dost výrazných vzorů ne snad k napodobení, ale k respektování až k obdivu, který někdy nastupoval docela lačně jako identifikační potřeba, někdy i po předchozím zastrašení (ať už si Simona raději hledá jinou školu...).

Vedle *stylotvorných vrstevníků a respektovaných učitelů* jsou třetí oporou des-identifikace od rodičů (cestou identifikace s někým jiným) *partneři*. Nejsou to většinou intimní heterosexuální milenci, byť část dětí už za sebou asi nějaký vstup do normálního sexuálního života má, ale někdy naopak isosexuální přátelé, v našem vzorku u kluků i dívek. Jde opravdu o přátelství v klasickém slova smyslu sdílení společného, jedné duše ve dvou tělech: ale jako by zde bylo podstatné i sdílení intimity tělesné (dvojice má v duchovní rovině svůj dialekt, naprosto nesrozumitelné narážky na společné prožitky a narážky na své bývalé komentáře těchto zážitků, ale kromě toho v tělesné rovině pije z jedné láhve, cítí svůj pot, ba větry, pozoruje svou vyrážku a počítá lupy). Jakoby do podobného trvalého a intimního vztahu nebylo zatím vhodné jít s heterosexuálním partnerem.

Literatura

DOLTO, Françoise (1988) *La cause des adolescents*. Paris: Laffont.

KUČERA, Miloš (1992, 2001) *Dělat sám svoje: Profi-volba z hlediska identity*. In PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE. „Co se v mládí naučíš...“ Praha: Pedagogická fakulta UK, s. 165-176.

KUČERA, Miloš (2003) *Profi-volba v Hnědé třídě*. In PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE. *Profi-volba z deváté třídy: Výzkumná zpráva rozvojového programu „Volba povolání žáků devátých tříd v roce 2003“*. Praha: Katedra psychologie a Institut pedagogicko-psychologického poradenství. (Nestránkováno)

LAPLANCHE, Jean a PONTALIS, J.-B. (1967) *Vocabulaire de la psychanalyse*. Paris: Presses Universitaires de France, heslo „Formation réactionnelle“.

PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE (2004) *Dítě od 1. do 5. třídy: Vývojová psychologie mladšího školního věku*. (V tisku.)

RENDL, Miroslav (2003) *Profí-volba v Modré třídě*. In PRAŽSKÁ SKUPINA ŠKOLNÍ ETNOGRAFIE. *Profí-volba z deváté třídy: Výzkumná zpráva rozvojového programu „Volba povolání žáků devátých tříd v roce 2003“*. Praha: Katedra psychologie a Institut pedagogicko-psychologického poradenství. (Nestránkováno)